

KISS MARGIT

MTA, BTK, Irodalomtudományi Intézet, Budapest
kiss.margit@btk.mta.hu

„Mit tész en ez a szó?” Az elektronikus Mikes-szótár

Abstract

„What does this word mean?” The digital Mikes dictionary

In this paper I present the details of the ongoing digital Mikes dictionary. This work has specific importance for the history of language and lexicology, as the language of the period before 1772 is rather unexplored by historical linguistics and etymological-phraseological studies. Our work combines modern computerised tools with traditional philological methods. I present the structure of the vocabulary and the novelty of our approach in comparison to traditional dictionary work. I also demonstrate a prototype Web implementation. Finally I show the relation between the vocabulary and the critical edition of Mikes' oeuvre.

Keywords: Kelemen Mikes (1690–1761), historical digital dictionary

1. A Mikes-szótár elkészítésének terve nem újkeletű, már az 1900-as évek elején SZILY KÁLMÁN is közölt szómagyarázatokat a *Törökországi levelekből* (SZILY 1906). Jó fél évszázad elteltével HOPP LAJOS az író összes műveinek kritikai kiadását (MIKES 1966–1988) követően ugyan tervezte az írói szótár elkészítését, de ez a munka ténylegesen csak 2010-ben kezdődhetett el egy sikeres OTKA-pályázat (K 81 337) elnyerésével a MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének XVIII. századi osztályán. A cél nem kevesebb, mint Mikes Kelemen teljes életművének digitális szótári feldolgozása. Ebben a munkában többféle kompetencia egyesül: a nyelvészetin túl filológiai, irodalom-, művelődés-, vallástörténeti és informatikai ismeretekre is szükség van.

2. A szótár anyaga a teljes kritikai kiadás a szövegvariánsokkal együtt. Az igen terjedelmes írói életmű mintegy 6000 oldalnyi, zömében prózai szöveget tesz ki. Jelentős részben fordításokról van szó, a saját szövegek ehhez képest jóval kisebb arányban képviseltetnek.

3. A munka első jelentős szakaszában a szövegek digitalizálását végeztük el. A MEK-vel kötött együttműködési megállapodás lehetőséget teremtett a gyors

szkennelésre és a szövegfelismertetésre. A korrektúra során nemcsak a szoftveres szövegfelismertető hibáit javítottuk, hanem a kéziratok és a mikrofilm alapján a kritikai kiadás nyilvánvaló nyomdahibáit is. Ennek eredményeképpen Mikes Kelemen összes műveinek betűhív átírata elektronikus formában már a MEK-en is elérhető a nagyközönség számára (<http://mek.oszk.hu/09000/09000/>).

4. A korrektúrával egyidejűleg előkészítettük a szövegeket a szótári és az adatbázisban történő feldolgozásra is. Azért, hogy a szövegtörpusznak ne csak egy-egy adott szóalakjára tudjunk keresni, hanem az ugyanolyan funkcióban álló, a szócikkírásához szükséges tartalmi elemeket is ki tudjuk gyűjteni, csoportosítani, XML-tageket illesztettünk a szövegbe. Külön jelöltük a versbetéteket, a különféle címfokozatokat, az idegen nyelvű szövegrészleteket, a fordításrészleteket, az idézeteket, margináliákat és a rövidítéseket. A műcímekhez kidolgoztunk egy rövidítésjegyzéket az egyszerűbb azonosítás céljából. Ez a digitális anyag lehetővé tette, hogy különféle szövegstatistikákat készíthessünk. Tudjuk már, hogy Mikes összes szavának száma kb. 1,5 millió, a teljes konkordanciaalista mintegy 60 ezer oldalt tenne ki nyomtatásban, kb. 162 ezer különböző szóalakat használt az író, s a várható címszavak száma kb. 15-20 ezerre tehető. Ezeket az adatokat érdemes összevetni más szótárak hasonló paramétereivel. Ha csak az írói szótárakat nézzük függetlenül attól, hogy milyen típusú feldolgozásban készítették őket, kiderül, hogy a címszavak számának tekintetében a harmadik helyre várható a Mikes-szótár a Petőfi- és a Jókai-szótár (kb. 22, ill. 25 ezer) után. A feldolgozott szövegszavak számát (1,5 millió) illetően pedig messze kiemelkedik a többi közül: a Petőfi-szótár követi a sorban a 400 ezer szövegszót valamivel meghaladó mennyiségével, a többi írói szótár még ennél is nagyságrendekkel kevesebb szövegszót dolgoz fel. Ez a kimagasló mennyiség azt is jelenti, hogy a Mikes-körpusz a középnyagyar kor jelenlegi legnagyobb szövegtörpusza. A mikesi szókincs statistikáit vizsgálva láthatjuk, hogy a nagyszámú tartalmatlan szavak mellett az *Isten*, *nagy*, *szent* szavak a leggyakoribbak. Más rendezési elvű szótistikák is rendelkezésünkre állnak, amelyek mind elemzésre várnak még.

4.1 Elkészült továbbá egy Folio-adatbázis is, amely új lehetőségeket nyújt a szövegek feldolgozásában. Nemcsak tipográfiaiailag különülnek el markánsan a különböző típusú tagelt szövegrészletek, de számos, eddig nem ismert információhoz juthatunk, ha a gépi keresési lehetőségeket alkalmazzuk. Kereshetünk a körpusz egészében vagy csak akár bizonyos műveket kijelölve. Kereshetünk adott szóra, szókezdetre, de szavak különféle kapcsolatára is az és/vagy/kizáró logikai operátorokkal vagy a tagelt szövegtörpusokra is stb.

5. A Mikes-szövegek számítógépes feldolgozásának további jelentős eredménye az összes művekből készített konkordanciaalista. Önmagában ez a lista is

többféle kutatás kiindulási alapjául szolgál(hat), hiszen az író által leírt összes szóalakot tartalmazza a hozzá tartozó szóelőfordulásokkal, azok számával, valamint minimális, gép generálta szövegkörnyezettel és a forrásmegjelöléssel együtt. Manapság több helyütt ezek a viszonylag könnyen és gyorsan előállítható gépi listák önmagukban is publikálásra érdemesek, hiszen rengeteg új információt megtudhatunk vagy kielemezhetünk belőlük. Példaként kiemelhetők SAVOCA–CALDERONE 2011, illetve más online változatok:

<http://www.opensourceshakespeare.org/concordance/>,

http://www.rc.umd.edu/reference/keatsconcordance/a_af.html,

<http://tsoules.com/dante/concordance/> stb.

5.1 A konkordencialista rendszerszerű feldolgozása, címszavakba rendezése már nagyságrendekkel több erőfeszítést igényel különösen a történeti szövegek esetén. A különböző szóalakok, szóelőfordulások megfelelő címszóhoz illesztése már jelentős emberi munkával jár, hiszen minden egyes szót a maga kontextusában kell értelmezni. Ez történik jelenleg a Mikes-szótár esetében is. Az említett kb. 60 ezer oldalnyi anyag minden egyes példamondát a megfelelő címszóhoz, azon belül alakváltozathoz, illetőleg szóalakhoz kell sorolni. A gépi automatizmusok ebben a munkában már vajmi keveset segítenek. Mikes központozása egyenetlen, tipográfiai szempontból sem törődött a mondattagolással. A helyesírás is következtelen. A prefixumok, utótagok gyakorta találhatók különírva, viszont bizonyos szószerkezetek, de még a névelő is egybe van írva a főnévvel. A régies, nyelvjárási alakok több változatban, a legkülönfélébb szegmentálással találhatók meg a szövegekben, pl. *leg aláb, meg ijedet, udvara beli, felejtesékel, ajutalomrol, mitsoda félehalálal*. Az írásmódból adódó gondok mellett a grammatikai homonimák is körültekintő feldolgozást igényelnek. Pl. **köz 1** „*közöttünk, és közöttetek., nagy közt erősített meg*” (É 288); **köz 2** „*azért. hogy a koronájokhoz tartozando közt meg tarthassák, a népek*” (VKT 913); **között** „*apapi jóságokat. az urak közt el osztá*” (TL 158). (A forráshelyekre a zárójeltes rövidítés utal. A betű a műcímek rövidítését jelöli, melynek feloldását l. a cikk végén; a szám pedig a kritikai kiadás (MIKES 1966–1988) megfelelő kötetének az oldalszámát.)

5.2 Külön nehézséget jelent a tulajdonnevek, idegen szavak változatos formáinak a címszóba sorolása. A tulajdonnevek esetében, hasonlóan a köznevekhez, alapvető szempont a ma leginkább használatos forma meghatározása. Ám így sem egyértelmű sokszor a különféle írás- és alakváltozatok egységes címszóba rendezése. Mikes általában nem a görög, hanem a latin alakot használta, ugyanakkor a mai köznyelvi szótárakban többnyire a görög átírás szerinti tulajdonnevet találjuk. A különböző szótárak, lexikonok névanyagát összevetve további eltéréseket találunk a tulajdonnevek írásmódjában, ezért a tulajdonnévi címszavak felvételekor rangsoroltuk az irányadó szótárakat, lexikonokat. Alap-

vető szempontunk az volt, hogy a kereshetőség érdekében az elterjedt nevek esetében a mai, közismertebb formát vegyük fel, legyen szó bármilyen írásmódról, egyébként hagyjuk meg a mikesit.

5.3 A címszóba rendezés hosszadalmas, egyenkénti feldolgozást igényel. Létezik azonban egy olyan félautomata módszer, amely gépi segítséget nyújt ebben az aprólékos, időigényes munkában – ám sajnos még nem a magyar nyelvre szabva. A firenzei székhelyű szótári központban (CNR OVI) kidolgoztak egy olyan eljárást, amelynek segítségével a már meglévő lemmatizált anyagból a szoftver a szóelőfordulás alapján lehetséges címszavakat kínál. Ezzel a módszerrel a grammatikai homonimák egyértelműsítése is megoldható. A módszer lényege a következő: a már lemmatizált, hasonló időszakból származó szövegek alapján a kérdéses szóelőfordulásokhoz lehetséges szótári szavakat ajánl a rendszer, s a szótárkészítő elfogadhatja a felkínált lehetősége(ke)t vagy új címszót hozhat létre. Minden címszóhoz grammatikai leírás is társul. Ez az új eljárás alkalmazza részint az automatikus lemmatizálók eljárásait, részint a már meglévő elemzett korpusz leírásait, tanulságait. Meglepően nagy hatékonysággal, minimális hiba-százalékkal működik ez az eljárás az olasz történeti szövegek esetén (IORIO-FILI 2012: 41–56). Minthogy a magyar nyelv történeti forrásainak a feldolgozása is egyre több helyütt aktuálissá válik, érdemes lenne hasonló eljárásokat kidolgozni, alkalmazni.

6. A szótári címszavak mellett a Mikes-szótárban kialakítottuk az ún. referencia-címszavak típusát is. Gyakran gondot okozott, hogy a több címszóváltozat közül melyik legyen a szótár címszava, mely szakmai vagy felhasználóbarát indok alapján válasszunk. A legfontosabb szempont az volt, hogy a szavak megtalálhatóságát kibővítsük a különböző címszóvariánsok felvételével és a más címszavakkal való összefüggések bemutatásával. A keresési spektrum szélesítésével a szótárhasználó megtalálja a keresett szót akkor is, ha több variánsa is van a szónak, s az általa keresett eltér a szövegből meghatározható címszóváltozattól, de egyéb – különböző szavak közti – összefüggésekre is rávilágítunk.

A referencia-címszavak az alábbi főbb típusokat alkotják szótárunkban: a szótáron belüli, illetve más szótárak címszóállományával való vö. típusú utalás, pl. *hívség* – *hűség*; idegen szói, jövevényszói funkcióban álló szavak mai magyar (v. idegen nyelvi) megfelelőire való utalás, pl. *decembris* – *december*, *gótus* – *gót*, *cáfra* – *caffre*; a mai magyarban is meglévő címszóvariánsok együttes bemutatása, pl. *caritas* – *karitás*; a mai magyarban is meglévő tulajdonnévi variánsok együttes bemutatása, pl. *Kroiszosz* – *Krózus*; latin tulajdonnevek magyar megfelelőinek bemutatása, pl. *Casimirus* – *Kazimír*; régies szavak mai formával való társítása, pl. *milliom* – *millió*; idegen szói kapcsolódások bemutatása, pl. *clinicus* – *klinikus*; Mikes által használt török szavak eredetijének bemutatása, pl. *cház oda* – *has oda*.

7. A Mikes-szótár nemcsak egy-egy szónak a kontextuális vonatkozásait látatja, hanem egy kevésbé feldolgozott korszak meghatározó szövegtörzse is a maga teljességében. Más szótárakhoz, szótári állományhoz képest is találhatunk benne új adatokat, hiszen listázhatjuk Mikes másutt nem szótározott szavait. Nemcsak egy-egy szó kutatására, hanem különféle szövegvizsgálatok elvégzésére is alkalmas az anyag. Olyan új összefüggések tárhatók fel a feldolgozás módjának köszönhetően, amelyek a könyv alapú művekből aligha bontakoznának ki. Két jelentős területet emelek ki ezek közül. Az egyik terület a szöveggörnyezet vizsgálata, amely bizonyos fogalmak, fogalomkörök árnyaltabb értelmezését teszi lehetővé. A *bujdosás* szó családját és környezetét vizsgálva negatív konnotációjú szavak tömegét váránk, emellett azonban pozitív jelentésű kifejezések is akadnak bőven. A vallásos tárgyú művekben hangsúlyozottan a „szere-ti”, „sirattya” alakok dominálnak, itt a bujdosás a ’földi lét’-et jelenti. A *Törökországi levelekben* sem csak a konkrét élethelyzetre utaló kifejezésekkel találkozunk, hanem a vallásos művekben is kirajzolódó motívumokkal: „ne panaszkodjunk róla”, „Isten jovunkra adta”, „hasznos”, „szükséges”, „könynyebb lesz”, „súlyosnak nem tetszik”, „ajánlyuk Istennek”. Mindezek alaposabb vizsgálata nemcsak a szójelentések meghatározásához nyújt segítséget, hanem a száműzetésben való lét értelmezéséhez is konkrét adalékkal szolgálhat.

7.1 A másik kutatást igénylő terület a szövegvariánsok és a szövegátdolgozások kérdését érinti. Mikes egyes műveket két változatban is lefordított. Míg a katekizmusok variánsait egybevetve inkább csak grammatikai, ortográfiai eltérésekkel találkozunk, addig az *Iffjak kalauzában* jelentősebb különbségeket is felfedezhetünk. „mondot, hogy mitsoda nehéz a gazdagoknak üdvezülni, három dolgot kel tehát tselekedned” (IK/A 203) „bé tellyesedik hogy nehéz az gazdagoknak üdvezülni. azért három dologra vigyázz” (IK/B 550) (Rövidítésjegyzéket l. a végén.) A forrásmű ugyan nem változott, a variánsokat ugyanakkor érdemes alaposabban szemügyre venni az egyezések és a különbségek tekintetében. Történt már erre kísérlet az *Iffjak kalauza* bizonyos nyelvi síkjait érintve (SZATHMÁRI 2012), azonban a számítógépes feldolgozás jóval bővebb teret nyújt erre. Az egyezőségek és különbségek kérdéséhez tartozik a szövegátdolgozások vizsgálata is. Szintén a számítógépes szövegfeldolgozásnak köszönhetően egyértelműen látszik, hogy akkor is, amikor Mikes eltérő idegen nyelvi forrásokat használt, szép számmal vannak szinte szóról szóra visszatérő, több műben is megjelenő frázisok. Alaposabb kutatásnak fontos feladata volna nem csak textológiai szempontból, hanem a 18. századi irodalmat meghatározó fordítások elméleti kérdéseinek tisztázása miatt is, pl. „nem akartátok, meg utáltátok minden tanátsomot. és dorgálásomat el henyéltétek” (É 193) „és meg utáltátok. minden tanátsomot, én is nevetek” (KG 461) „meg utáltátok minden tanátsomot. és minden dorgálásomat el mulattátok” (VKT 820) „meg utáltátok

minden tanátsomot; és dorgálásimot, el henyéltétek” (C/A 287) „meg utáltátok minden tanácsomot. és dorgálásimot el henyéltétek.” (C/B 1116)

7.2 A szövegvizsgálaton túl grammatikai szerkezeteket, sajátosságokat is elemezhetünk a szövegkorpuszból. Ilyen többek között az egyeztetés, az igenévi formák, bővíthetőség, szórend, igeidők vizsgálata, amelyek már a konkordancia-listából is kigyűjthetők, s a korpusz mennyiségi jellemzői miatt megbízható, reprezentatív értékekkel elemezhetők.

8. A Mikes-szótár ezidáig elkészített rendszerezett feldolgozását az interneten is közzé tesszük (<http://mikesszotar.iti.mta.hu>), s az anyagot folyamatosan bővítjük az újabb részekkel. Későbbi terveink között szerepel a szótári struktúra bővítése a jelentésszerkezettel, a frazeológiai feldolgozással stb.

9. Kifejezetten szerencsés helyzetben van a szótárkészítő, ha a teljes írói életmű kritikai kiadás formájában áll rendelkezésre, hiszen a megbízható szövegforráson kívül a hozzá tartozó értelmező-magyarázó jegyzetapparátus is segíti a munkáját. A névmutató s a tárgyi jegyzetek a címszavak meghatározásában is támpontot adnak. A szótári szócikkek és az irodalmi szövegekhez készített jegyzetapparátus között sok egyezést találunk annak ellenére, hogy tudjuk, a szótár nem tárgyi jegyzet. Ám a szövegmagyarázatok terén, az idegen szavak, tulajdonnevek egységes alakjának megadásában, az értelmezések leírásában bőven találunk közös metszéspontokat.

Ha megvizsgáljuk a Mikes-köteteket, kiderül, hogy a *Törökországi levelek*-hez közel ugyanannyi jegyzet készült, mint az összes fordításhoz együttvéve, holott a *Törökországi levelek*nél tizenhétszer több a fordítások szövege. Ha a jegyzetelt anyagot alaposabban szemügyre vesszük, megfigyelhető, hogy míg a *Törökországi levelek*ben az idegen szavak, a tulajdonnevek s az egyéb értelmezendő szavak bőséges magyarázattal, számos hivatkozással vannak ellátva, addig a fordítások jegyzetapparátusa ennél jóval szűkszavúbb, hiányosabb. Több esetben más fogódzót nem kapunk, mint az eredeti műben szereplő megfelelőket, sokszor viszont azt sem. Ez különösen a tulajdonneveknél, főként a földrajzi neveknél figyelhető meg: pl. „*a tág vize torkában*” (MN 21) ez esetben a jegyzetekben az eredeti francia műből származó idézet szerepel „...*Tage*”. Ebből nehezen azonosítható a latinul *Tagus*, spanyolul *Tajo*, portugálul *Tejo* folyó neve, márpedig erről van szó. A Mikes-szótárban ezek a változatok mind együtt állnak. „*Capre szigetiből.freskatiban mene*” (SUT 539). Itt a *freskati* nem kap semmilyen magyarázatot a jegyzetben, s a mai olvasót tévútra is viheti a földrajzi név betű szerinti keresése, hiszen ugyanebben a formában egy svéd kikötővárost is találunk. Csak a bővebb szövegkörnyezetből derül ki, hogy egy Róma közeli településről van szó, s ennek segítségével azonosíthatjuk *Frascati* helységgel. A *Delphus* esetében *Delfi* megfelelőt találunk a jegyzetekben, amely még a *Földrajzi nevek etimológiai szótára* (KISS 1978) alakváltozatai közt sem

szerepel. Címszóként, mai alakban a *Delphoi* forma a legmegfelelőbb. Nemcsak a jegyzetanyag földrajzi nevei, de a névmutató személynevei is egyenlenséget mutatnak a felvett alakok számában és írásmódjában.

A jegyzetíróval ellentétben jelen szótári feldolgozásból egyetlen szót sem hagyhatunk ki, s a szöveg jellegéhez igazított szerkesztési elveknek minden szóra egyformán érvényesnek kell lenniük. Kétségtelen, hogy a legproblematisabb terület – a sok változat feldolgozása miatt – a tulajdonnevek címszavasítása, ezáltal kereshetővé, vagyis leginkább megtalálhatóvá tétele. A referencia-címszavak kialakításának köszönhetően a szótárban a címszótól eltérő névváltozatokat is fel tudjuk venni, s nem szűkítjük a lehetőségeket egyetlen változat kikényszerítésére, pl. *Beryt* → *Berütoosz*, *Bejrüt*.

Az idegen szavak esetében is a tulajdonneveknél tapasztalt egyenlenséget látjuk a fordítások jegyzetanyagában: „*mint a feketék, és a Cáf rák, akiknek eppen eszek nintsen*” (KSZ 458). A jegyzetekben a francia eredeti, többes számú alakban álló *les cafres* formát találjuk. Ez jegyzetként csak annyiban segíti az olvasót, hogy a francia alapján tovább kutakodjon. A *Trésor* (<http://atilf.atilf.fr/>) szótárból kideríthető, hogy a *cafre*, *caffre* szó a franciában 1685-ből eredeztethető, s Mikesnél feltételezhetően a ’hitetlen dél-afrikai fekete ember’ jelentése szerepel. Más típusú problémával találkozunk a *clinicus* esetében „*de anép clinicusoknak nevezé azokat*” (KSZ 315). Magyarázatot itt sem találunk a jegyzetekben, pedig nyilván nem a mai *klinikus* alakról van szó, még ha az eredetjük azonos is. Ezzel szemben a bőven jegyzetelt *Törökországi levelek colligatio* szava a jegyzetekben alapos, tárgyyszerű értelmezéssel áll, hiszen a ma használt *kolligáció* szó esetében is már az eredetihez mérten jelentésváltozásról beszélhetünk.

A tárgyi jegyzetekben megjelenő keresztutalások szintén rokonságot mutatnak a szótári feldolgozással. A *kádiaszker* szó ’a török igazságszolgáltatás csúcán álló legfelső bíró’-t jelöli. A *Törökországi levelek* jegyzetanyagában megtaláljuk a szó alapos magyarázatát, a török eredetijét stb. A szó négyszer fordul elő Mikes írásaiban. Az első és a harmadik előfordulás jegyzetei egymásra utalnak, a második és a negyedik előfordulás azonban csak az elsőre. A *tamarik* szó esetében utalást találunk a *Thamar* (’pálmafa’, ’annak gyümölcse’) való öszszefüggésre, ugyanakkor a mikesi anyagban szintén fellelhető *Tamár* alakhoz már nem tartozik jegyzet. Ezen kívül a tulajdonnév felvételi módja is eltér a korábitól. A jegyzetanyag hivatkozásai tehát esetlegesek, s nincs köztük minden esetben oda-visszacsatolás.

Mit tehet hozzá az újonnan készülő szótár a kritikai kiadáshoz? A jegyzetanyagban esetlegesen megjelenő részösszefüggések, utalások a szótárban már a maguk teljességében szerepelnek részint az egy címszó alá tartozó szavak együttes láttatásával, részint a referencia-címszóban meghatározott utalások bemuta-

tásával. Minden egyes szó feldolgozásánál, legyen az köznév, tulajdonnév, idegen szó, egységes irányelveket alkalmaztunk.

10. Mikes életművének az irodalmi kánonban betöltött szerepét, azaz a *Törökországi levelek* súlyozottabb voltát a fordításokhoz képest, tükrözi a kritikai kiadás jegyzetanyaga is. A szótár azzal, hogy minden egyes szót azonos módon dolgoz fel, s a műveket egységben kezeli, az életművet más megvilágításba helyezi, így teljes mértékben kisimítja az egyenetlenséget. Enélkül ugyanis nem lennének olyan szavaink szótárázva, mint a *cáfra*, *diszciplináz*, *elme fáradság*, *feleségvétel*, *balgondolat*, *gonoszságszóló*, *gyalogfutás*, *halálszolgálat* stb.

Rövidítésjegyzék

- C/A – V/1. Catechismus Formájára valo közönséges Oktatasok
- C/B – V/2. Catechismus Formájára valo közönséges. Oktatások
- É – II. Épistolák
- IJE – VI. Az idő Jóll el Töltésének Módgya Minden féle rendben
- IK/A – IV. Az Ifjak Kalauza
- IK/B – IV. Az Iffiaknak kalauzza
- ISZ – VI. Az Izraéliták Szokásáról
- KG – III. Keresztényi Gondolatok
- KJÉ – III. A Kristus Jésum Életének Historiája
- KKU – III. A Keresztnek királyi uttya
- KSZ – VI. A Keresztényeknek Szokásairól
- ML – I. Misszilis levelek
- MN – III. Mulattságos napok
- SUT – VI. A Sidok és az Ujj Testámentumnak Historiája
- TL – I. Törökországi levelek
- VKT – III. A Valóságos Keresztényeknek Tüköre

Irodalom

Balázs Géza – P. Eöry Vilma – Kiss Gábor – J. Soltész Katalin – T. Somogyi Magda (szerk.) 1994. *Jókai-szótár*. Unikornis Kiadó, Budapest.

GÁLDI LÁSZLÓ – J. SOLTÉSZ KATALIN – SZABÓ DÉNES – WACHA IMRE (szerk.) 1973–1987. *Petőfi-szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

IORO-FILI, DOMENICO 2012. Il lemmatizzatore semiautomatico di GATTO4. *Bollettino. Dizionari e ricerca filologica*. Supplemento III.

KISS LAJOS 1978. *A földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

MIKES KELEMEN 1966–1988. *Mikes Kelemen összes művei 1–6*. Sajtó alá rendezte Hopp Lajos. Akadémiai Kiadó, Budapest.

SAVOCA, GIUSEPPE – CALDERONE, BARTOLO (szerk.) 2011. *Concordanza del Canzoniere di Francesco Petrarca*. In: *Strumenti di lessicografia letteraria italiana* 27. 1–2. Firenze.

SZATHMÁRI ISTVÁN 2012. Mit mutatnak Mikesnek Az Ifjak kalauza 1724/1744-es fordításán 1751-ben elvégzett javításai. In: TÜSKÉS GÁBOR (szerk.) CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN, HEGEDÜS BÉLA, LENGYEL RÉKA (munkatársak), *Író a száműzetésben: Mikes Kelemen*. Universitas, Budapest, 101–109.

SZILY KÁLMÁN 1906. Mikes Törökországi Leveli nyelvi szempontból. *Magyar Nyelv* 2: 337–47.

Trésor = Le Trésor de la Langue Francaise informatisé (<http://atilf.atilf.fr/>)